เรื่อง "หน้า" ของคนไทย
วิเคราะห์ตามแนวคิดทางมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์

สนิท สมัครการ*

บทความนี้มุ่งหวังที่จะวิเคราะห์เรื่อง "หน้า" ของคนไทยตามแนวคิดทางด้านมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ (anthropological linguistics) โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดในเรื่อง "ภาษาสัมพัทธ์" (linguistic relativity) ตามข้อสมมติฐานของ "วั๊ฟ– ซาเปียร์" (Whorf—Sapir Hypothesis) [1] ที่ว่า ภาษามีอิทธิพลต่อความคิดของมนุษย์เป็นอย่างมาก การที่มนุษย์ในสังคมต่าง ๆ มีภาษาพูดที่แตกต่างกันย่อมจะทำให้แนวความคิดของมนุษย์ในแต่ละสังคมแตกต่างกันออกไปได้ ตามปกติธรรมดาแล้ว กรอบความคิดของมนุษย์ในแต่ละสังคมย่อมจะถูกจำกัดอยู่ด้วยลักษณะต่าง ๆ ทางภาษา(พูด)ของแต่ละสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจำนวนคำที่มีความหมายต่าง ๆ (morphemes) ของแต่ละภาษา

โดยที่ภาษาและวัฒนธรรมมีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดมากจนยากที่จะแยกออกจากกันได้โดยไม่ทำให้อีกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหมดความหมายไป ทั้งนี้ ก็เพราะว่าวัฒนธรรมจะถ่ายทอดไปไม่ได้ถ้าปราศจากภาษา(พูด) และภาษาพูดก็จะมีอยู่จำกัดมากถ้าปราศจากเสียซึ่งวัฒนธรรม ดังเช่นภาษาของสัตว์ต่าง ๆ (เพราะสัตว์ไม่มีวัฒนธรรม) แต่โดยที่วัฒนธรรมเป็นสมบัติของมนุษย์ทุกสังคม เป็นมรดกทางสังคม (social heritage) ที่บรรพบุรุษของสมาชิกในแต่ละสังคมถ่ายทอด (อย่างน้อยที่สุดก็โดยทางภาษาพูด) มายังอนุชนรุ่นต่อๆ มา เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในวงการสังคมศาสตร์ปัจจุบันว่า ไม่มีมนุษย์คนใดจะดำรงชีพอยู่ได้โดยปราศจากวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นกระบวนการทางความรู้ ความคิดและผลงานปฏิบัติทั้งปวงของมนุษย์ในแต่ละสังคม ซึ่งภาษาเป็นเครื่องช่วยเก็บรักษาไว้และถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นต่อมา ถ้าไม่มีภาษา เราก็อาจไม่มี

---

* สนิท สมัครการ, Ph.D. (Anthro.); อาจารย์เอก รักษาการในตำแหน่งรองผู้อำนวยการ, สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

[1] โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมจากข้อเขียนต่าง ๆ ของ Edward Sapir และ Benjamin Lee Whorf โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Sapir, E. "Language and Environment" *American Anthropologist*, 1912, 14, pp. 226-242 และ Whorf B.L. *Language, Thought and Reality*, Edited by J.B. Carrol. , Cambridge, MIT Press Paperback, 1964.

วัฒนธรรม และถ้าไม่มีวัฒนธรรมภาษาก็พัฒนายาก เมื่อภาษาจำกัดกรอบความคิดของคนก็จะคับแคบเพราะไม่มีสัญญลักษณ์ (Symbol) แทนความหมายของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทั้งในทางธรรมชาติและในทางสังคม ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม การสื่อความต่าง ๆ ก็จะเป็นไปได้แต่เพียงเล็กน้อยโดยอาศัยแต่สัญญาณ (Signs) ต่าง ๆ เป็นหลักในการติดต่อสัมพันธ์กันดังเช่นภาษาของสัตว์ระดับต่าง ๆ [2]

ข้อสมมติฐานของ "วั๊ฟ—ซาเปียร์" เน้นหนักในเรื่อง "ภาษาสัมพัทธ์" ซึ่งเป็นแนวคิดที่สืบเนื่องมาจากข้อสมมติฐานที่ว่าด้วย "วัฒนธรรมสัมพัทธ์" (cultural relativity) ซึ่งหมายความว่าวัฒนธรรมมีแตกต่างกันมากมาย ไม่อาจกล่าวอ้างได้อย่างเที่ยงตรงว่า วัฒนธรรมใดดีเด่นกว่าวัฒนธรรมหนึ่ง (คนของวัฒนธรรมใดก็มักจะเข้าข้างวัฒนธรรมของตน จึงเห็นว่าวัฒนธรรมของตนดีกว่าวัฒนธรรมอื่นเสมอ อันเป็นลักษณะที่เรียกว่า ethnocentrism) ตามหลักเรื่องวัฒนธรรมสัมพัทธ์ วัฒนธรรมทุกวัฒนธรรมย่อมมีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง คุณค่าสูงสุดของวัฒนธรรมคือความอยู่รอดของสังคมซึ่งย่อมหมายถึงความอยู่รอดของสมาชิกของสังคมซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมด้วย

โดยที่วัฒนธรรมเป็น "เครื่องมือ" ในการดำรงชีวิตของมนุษย์เช่นเดียวกับที่เขี้ยวเล็บเป็น "เครื่องมือ" ในการดำรงชีพของสัตว์บางประเภท คุณค่าสำคัญของวัฒนธรรมจึงเพื่อการนี้เป็นสำคัญ วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ ที่แตกต่างกันออกไปมากบ้างน้อยบ้างเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่มนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่แตกต่างกัน ประกอบกับการที่ชนชั้นผู้นำของแต่ละสังคมมีทัศนภาพ (perception) ต่อสิ่งแวดล้อมเหล่านี้แตกต่างกันออกไป รวมทั้งการสร้างสัญญลักษณ์และการให้ความสำคัญแก่สิ่งแวดล้อมชนิดต่าง ๆ แตกต่างกันออกไปด้วย วัฒนธรรมเมื่อได้เริ่มขึ้นมาแล้วก็ย่อมจะถ่ายทอดไปโดยทางภาษาซึ่งเปรียบเสมือน "ตัวแทน" (representation)ของความคิดอ่านทั้งปวงของมนุษย์ ภาษาจึงมักจะเป็นไปตามลักษณะต่าง ๆ ทางวัฒนธรรมเสมอ สิ่งใดที่วัฒนธรรมเห็นว่าสำคัญมากก็จะได้รับการย้ำหรือเน้นหนักอยู่ในภาษาของแต่ละกลุ่มชน สิ่งใดที่ไม่มีความสำคัญหรือไม่มีความหมายต่อการดำรงชีพของกลุ่มชนใด ก็จะไม่มีปรากฏอยู่ในภาษาของกลุ่มชนนั้น หรืออาจจะมีแต่ไม่ได้เน้นหรือย้ำอย่างหนักแน่นแต่อย่างใดก็ได้

ตัวอย่างที่ทราบกันดีและมักจะยกมากล่าวอ้างกันเสมอในวงการมานุษยวิทยา ก็คือ คำที่ใช้แทนภาวะของเกล็ดน้ำ (แข็ง) ที่ปลิวลงมาจากท้องฟ้าเมื่ออากาศมีอุณหภูมิต่ำมาก ๆ ซึ่งใน

---

[2] ในเรื่องความแตกต่างระหว่างสัญญลักษณ์ (Symbol) กับ สัญญาณ (Sign) โปรดอ่านเพิ่มเติมจากข้อเขียนของ Leslie A. White "The Symbol : The Origin and Basis of Human Behavior" ใน *The Science of Culture*, ch. 2, New York, Grove Press, 1949.

ภาษาอังกฤษมีคำเพียงคำเดียวแทนภาวะเช่นนี้ คือคำว่า Snow (หิมะ) แต่ในภาษาของชาวเอสกิโม (Eskimo) มีคำถึงสามคำแสดงให้เห็นถึงภาวะที่แตกต่างกันออกไปอีก ที่เป็นเช่นนี้มีผู้อธิบายว่า เป็นเพราะภาวะทางอากาศเช่นนั้นมีความสำคัญต่อความอยู่รอดและการดำรงชีพของชาวเอสกิโมมากกว่าของชาวอังกฤษ (ชาวเอสกิโมอาศัยอยู่ในแถบที่มีอากาศหนาวมีน้ำแข็งและหิมะปกคลุมตลอดปี ดำรงชีพด้วยการล่าปลาวาฬและสิงห์โตทะเลเป็นสำคัญ ความแปรปรวนของอากาศแต่เพียงเล็กน้อย อาจหมายถึงความเป็นความตายของชาวเอสกิโมได้ ด้วยเหตุนี้ภาษาของชาวเอสกิโมจึงมีคำต่าง ๆ แสดงถึงภาวะของอากาศแบบนี้มากกว่าคำภาษาอังกฤษ)

นักภาษาศาสตร์และนักจิตวิทยาหลายท่าน อาทิ ไวกอทสกี้ (Vigotski) [3] และเปียเจย์ (Piaget)[4] ลงความเห็นว่าเด็กทารกมักจะเรียนภาษาที่แสดงออกถึงความต้องการต่าง ๆ ของตนเป็นหลักก่อน (ego—centric speech) ต่อมาจึงค่อย ๆ เรียนรู้ภาษาที่แสดงถึงความต้องการของสังคม (Social speech) อย่างไรก็ดี เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้ว ภาษาของมนุษย์ทุกสังคมย่อมจะครอบคลุมถึงสิ่งต่าง ๆ มากมาย และย่อมจะรวมถึงการแสดงความต้องการของตนและการแสดงออกซึ่งเจตจำนงของสังคมด้วย ธรรมเนียม ประเพณี ปทัสถาน (norms) กฎหมาย และความเชื่อต่าง ๆ ถือเจตจำนงของสังคม และถ้าเราเชื่อตามแนวคิดทางจิตวิทยาของฟรอยด์ (Freudian Psychology)[5] เราก็ต้องยอมรับว่ามีการขัดแย้งหรือต่อสู้กันอยู่บ้างระหว่างความต้องการของตน (self or ego) กับความต้องการของสังคม (Superego)

วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ มีบทบัญญัติและกำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหานี้แตกต่างกันออกไป บางสังคมถือว่าความต้องการของสังคมมีความสำคัญเหนือกว่าความต้องการของเอกชนแต่ละคนเสมอไปทุกกาลเวลา อาทิ สังคมญี่ปุ่น เป็นต้น แต่บางสังคมก็ถือว่าในยามปกติแล้วความต้องการของเอกชนสำคัญมาก แต่ถ้าในเวลาคับขันหรือวิกฤติจึงจะถือเอาความอยู่รอดของสังคมเป็นสำคัญ สังคมแบบนี้ก็มีอย่างเช่น สังคมไทย เป็นต้น จนเป็นเหตุให้นักวิเคราะห์โครงสร้างสังคมชาวตะวันตกบางคนเรียกสังคมไทยว่าเป็นสังคม "โครงสร้างหลวม"

---

[3] Vigotski, L.S., "Thought and Speech" *Psychiatry*, 1939, 2, pp. 29–54.

[4] Piaget, J. *The Language and Thought of the Child*. London, Kegan Paul, Trench, Trubner, 1926.

[5] Freud, S. *Group Psychology and the Analysis of Ego*. New York, Bantan Books, 1960. (Originally published in German, 1921).

(loosely structured social system)[6] ไปแล้วก็มี สังคมโครงสร้างหลวมคือสังคมที่ให้เสรีภาพในการแสดงออกหรือทางพฤติกรรมของคนในสังคมอย่างมาก จนเกือบจะเรียกได้ว่า ใครอยากจะทำอะไรก็ทำได้ตามใจชอบ ดังคำกล่าวโบราณของไทยที่ว่า "พูดได้ตามใจคือไทยแท้" ความจริงแล้วมิได้หมายเฉพาะพูดอย่างเดียวหากหมายความรวมถึงการกระทำอย่างอื่นด้วย อีกนัยหนึ่งก็คือว่าวัฒนธรรมของสังคมโครงสร้างหลวมเน้นหนักสนองความต้องการของบุคคลมากกว่าการคำนึงถึงเจตจำนงของสังคมเป็นสำคัญ (สังคมจะมีความสำคัญเหนือบุคคลก็ต่อเมื่อสังคมกำลังเผชิญกับภาวะวิกฤติอย่างยิ่งยวดเท่านั้น)

เป็นความตั้งใจของข้าพเจ้าในข้อเขียนนี้ที่จะลองวิเคราะห์สังคมไทยในอีกแง่มุมหนึ่ง คือ วิเคราะห์ตามแนวคิดทางด้านมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์ โดยพยายามหาคำที่คนไทยถือว่าสำคัญมากและเป็นคำที่สามารถจะทำให้มองเห็นบุคลิกภาพ (personality) ของคนไทยโดยส่วนรวมได้ (คำคำนั้นก็คือคำว่า "หน้า" ดังกล่าวแล้ว) แล้วลองเอามาพิจารณาดูการใช้ วิธีใช้และความหมายต่าง ๆ ของคำคำนั้น เพื่อที่มุ่งจะหาคำตอบว่า สังคมไทยมีภาวะตรงกับที่นักโครงสร้าง-หน้าที่ (structural-functionalist) ได้วิเคราะห์ไว้แล้วหรือไม่ เพียงไร

II

คำว่า "หน้า" ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 เป็นคำนามหมายความถึง "ส่วนของศีรษะตั้งแต่หน้าผากลงมาจดคาง ซีกของร่างกายที่ตรงข้ามจากหลัง ด้านที่ตรงข้ามจากหลัง; เครื่องปรุงที่ปะบนขนมบางอย่าง เช่น หน้ากุ้ง หน้าสังขยา; ชายผ้าบางชนิดที่มีลวดลาย; คราว ฤดู; ด้านหนึ่ง ๆ ของวัตถุแบน ๆ เช่น กระดาษ; ส่วนกว้างของแผ่นกระดาน" (หน้า 939) จะเห็นได้ว่าคำว่า "หน้า" ในภาษาไทยนั้นมีความหมายแตกต่างกันออกไปหลายอย่าง และบางสิ่งบางอย่างก็ดูจะไม่มีความสัมพันธ์กันเลยก็ว่าได้ อย่างไรก็ดีในข้อเขียนนี้ข้าพเจ้ามุ่งวิเคราะห์คำว่า "หน้า" เฉพาะที่หมายถึง "ส่วนของศีรษะตั้งแต่หน้าผากลงมา

---

6 Embree, John F., "Thailand - A Loosely Structured Social System." *American Anthropologist*, 1950, 52, pp. 181 - 193. และโปรดอ่านเพิ่มเติมจาก Hans - Dieter Evers, Ed. *Loosely Structured Social Systems : Thailand in Comparative Perspective*. New Haven, Yale University Cultural Report, No. 17, 1969 รวมทั้ง สนิท สมัครการ, วิธีการศึกษาสังคมมานุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย กรุงเทพ. โครงการตำรา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.

จดคาง" และเป็น "หน้า" ของคนเท่านั้น หน้าของสัตว์อื่น ๆ และหน้าที่มีความหมายอย่างอื่นอยู่นอกขอบเขตแห่งการวิเคราะห์นี้

ตามวัฒนธรรมไทย คนไทยแบ่งแยกส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมนุษย์ออกเป็นหลายส่วน แต่ละส่วนก็ให้ความสำคัญแตกต่างกันออกไป ถ้าจะรวมความอย่างง่าย ๆ ก็พอจะแบ่งออกได้เป็นสามส่วนด้วยกันคือ ส่วนสูง ถือว่ามีความหมายและสำคัญมากที่สุด คือตั้งแต่ คอขึ้นไปจนถึงศีรษะ ซึ่งก็พอแยกแยะออกได้ดังนี้ คือ ลำคอ ลูกกระเดือก ขากรรไก (กราม) หู ตา ปาก ลิ้น ลิ้นไก่ ฟัน เหงือก จมูก รูจมูก ขนจมูก แก้ม ก้ว คาง ตา ขนตา ท้ายทอย หัว และผม แต่เท้าจะเรียกแบบรวม ๆ ก็อาจแบ่งได้เป็นเพียงสามส่วนย่อย คือ ส่วนที่เป็นลำคอ ส่วนที่เป็นหน้า และส่วนที่เป็นหัว ส่วนหัวถือว่าสำคัญที่สุดเพราะอยู่สูงที่สุด หากใครจับต้องโดยไม่ถูกกาลเทศะ อาจโกรธกันตายทีเดียว ส่วนหน้าแม้ว่าจะไม่ศักดิ์สิทธิ์เท่าส่วนหัว แต่ก็ถือว่าเป็น "ตัวแทน" ของบุคคลแต่ละคน หน้าจึงเปรียบประดุจ "บุคลิกภาพ" (personality) ของคนไทยทีเดียว และภาษาไทยก็ให้ความสำคัญไว้เป็นอันมาก ดังจะได้ทำการวิเคราะห์โดยละเอียดต่อไป

ส่วนที่ถือว่าต่ำที่สุดคือส่วนตั้งแต่เอวลงมาถึงเท้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเท้า (ตีน) ถือว่าต่ำและหยาบที่สุด ไม่ควรยกให้ใครดู แม้แต่พูดยกให้ก็ไม่บังควร คนที่โกรธจัดโดยเฉพาะสตรีชาวบ้านมักจะพูดยกส่วนที่ต่ำสุดให้อีกฝ่ายหนึ่งเสมอโดยเฉพาะส่วนที่เป็น สันเท้า ("สันตีน-นี่แน่ะ") อวัยวะเพศก็ถือว่าเป็นสิ่งสกปรก หยาบโลน เป็นของต่ำ มักจะชอบพูดยกให้แก่กันเวลาโกรธกัน หรือด่าทอกัน ส่วนที่สามคือส่วนที่อยู่ระหว่างสองส่วนดังกล่าวแล้วเป็นส่วนของลำตัว มีความหมายและความสำคัญอยู่ในระดับกลาง ๆ ที่มักจะกล่าวถึงกันมากก็คือ หัวใจ กับ ท้อง หรือ พุง

เท่าที่พรรณนามาโดยย่อนี้ ก็เพื่อมุ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าคนไทยเรานิยมใช้อวัยวะต่าง ๆ ของร่างกายแสดงออกในความหมายอย่างอื่นตามแนวนิยมของสังคมได้มากมายหลายอย่าง โดยทั่ว ๆ ไปพอจะกล่าวสรุปได้ว่า อวัยวะส่วนสูงย่อมมีความหมายและความสำคัญทางวัฒนธรรมในแง่ดีและถือว่าศักดิ์สิทธิ์มากกว่าอวัยวะเบื้องต่ำ

คราวนี้ลองหันมาพิจารณาเฉพาะคำว่า "หน้า" กันดูบ้าง คนไทยได้ใช้คำว่า หน้าให้มีความหมายที่มุ่งถึงลักษณะทางอารมณ์, ความคิด ท่าทีและจิตใจต่าง ๆ ของคนได้มากมายหลายอย่างโดยใช้คำว่า "หน้า" ควบคู่ไปกับคำวิเศษบางคำแล้วทำให้มีความหมายเปลี่ยนแปลงไป

ต่าง ๆ นา ๆ ข้าพเจ้าได้ลองเทียบเคียงดูกับการใช้คำอวัยวะอื่น ๆ เช่น ตา หู ศีรษะ และท้อง เป็นต้น แล้วมีความเชื่อมั่นว่า คำว่า "หน้า" ที่ใช้โดยวิธีนี้มีอยู่มากกว่าคำอวัยวะอื่น ๆ ทั้งหมด

ข้าพเจ้าจึงลองแยกแยะการใช้คำว่า "หน้า" ตามแนวนี้ดูโดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้ คือ 1) การใช้คำว่า "หน้า" เพื่อแสดงอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดและการกระทำในทางบวก (positive expression) 2) การใช้เพื่อแสดงออกในทางลบ (negative expression) และ 3) การใช้อย่างกลาง ๆ รวมทั้งแบบที่ไม่ต้องการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ

1) การแสดงออกในทางบวก หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นไปในทางดีงาม สร้างสรรค์ และรื่นเริง ไม่ว่าผลที่เกิดขึ้นจะได้แก่ตนเองหรือบุคคลอื่นก็ตาม เท่าที่ได้รวบรวมไว้แล้ว มีดังต่อไปนี้

รักหน้า	หมายถึง	รักชื่อเสียง รักตน
รักษาหน้า	,,	รักษาชื่อเสียง
กู้หน้า	,,	กู้ชื่อเสียง (ที่เสียไปให้กลับคืนมา)
หน้าบาน	,,	ดีใจ อิ่มเอมใจ
หน้าบานเป็นกะโล่	,,	ดีใจมาก
หน้าบานเท่ากระด้ง	,,	เป็นสำนวนชาวบ้านหมายความว่าดีใจมาก เช่นกัน
หน้ายิ้มละไม	,,	แสดงถึงความเป็นคนใจดี
หน้ายิ้มระรื่น	,,	แสดงว่ามีความสุขใจ
หน้ารับแขก	,,	ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่บึ้งตึง
ใบหน้าอิ่มเอม	,,	ลักษณะคนมีบุญ มีความสุข
หน้าแดงระเรื่อ	,,	สุขภาพดี หรือ เอียงอาย
อยากได้หน้า	,,	อยากเด่น
ได้หน้าสักกี่กระบุง	,,	เป็นสำนวนชาวบ้านนา
หน้าขาวเป็นไข่ปอก	,,	สวยมาก
หน้าใหญ่ใจโต	,,	ชอบอวดคน ชอบแสดงว่าตนสำคัญ
หน้าหวาน	,,	น่ารัก
หน้าเป็น	,,	รื่นเริงในเชิงหยอกล้อ
หน้าทะเล้น	,,	รื่นเริงหลุกหลิก ชอบทำหน้าล้อคนอื่น

ฯลฯ

2) การแสดงออกในทางลบ หมายรวมถึงการกระทำหรือพฤติกรรมที่เป็นไปในทางเสื่อมเสียหรือแสดงผลในทางที่ไม่ดี ไม่งาม แก่ตนเอง หรือแก่ผู้อื่น มีอยู่หลายคำดังต่อไปนี้

หน้างอ	แสดงถึงความไม่พอใจ
หน้างอเหมือนม้าหมากรุก	ไม่พอใจมาก
หน้างอหงิกเชียว	ไม่พอใจมากเช่นกัน
หน้ากระดูก, หน้าเลือด	ไม่ยอมเสียเปรียบใคร เค็ม
หน้าบึ้ง	แสดงว่าอารมณ์ไม่ดี
หน้าบอกบุญไม่รับ หน้าไม่รับแขก	ความหมายคล้ายกันแสดงถึงความไม่เป็นมิตรกับคนอื่น
หน้าถอดสี หน้าซีด	แสดงความกลัว หรือมีพิรุธ
หน้าแดงจัด หน้าเขียวปัด	แสดงว่าโกรธมาก
งามหน้าไหมล่ะ	อายเขาไหมล่ะ
เสียหน้า	เสียชื่อเสียง
หน้าเสีย	ใจไม่สู้ ใจฝ่อ
หน้าไม่อาย	คนไม่กลัวบาป ไม่กลัวผิด
หน้าไม่มียางอาย	ยิ่งหนักขึ้นไปอีก
หน้าหนา หน้าทน หน้าด้าน	ประเภทเดียวกับพวกหน้าไม่อาย แต่อาจแตกต่างกันในระดับนิดหน่อย
หน้าหนายังกะหนังสันตีน	หน้าด้านระดับสูงมาก
หน้าทนยังกะอิฐรนไฟ	หน้าด้านระดับสูงสุด
ชังน้ำหน้า เกลียดขี้หน้า	ไม่ชอบ เกลียด
ตีสองหน้า	หมายถึงคนกลับกลอก
หน้าดำ	คนมีความทุกข์
หน้าตำคร่ำเครียด	คนมีความทุกข์หนัก

หน้ากร้าน	แสดงว่าผ่านความลำบากมามาก
หน้าแก่ (เกินวัย)	ดูแก่เกินอายุ
หน้าเนื้อใจเสือ	ท่าทางดีอ่อนโยน แต่ใจเหี้ยม
หน้าไหว้ หลังหลอก	ต่อหน้าทำดี ลับหลังกลับใส่ร้าย
หน้าซื่อใจคด	ท่าทางซื่อสัตย์ แต่แท้จริงคดโกง

3) ประเภทกลาง ๆ คือ ไม่แสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก นึกคิด ก็มี อย่างเช่น คำว่า

หน้าตาท่าทาง	หมายถึง บุคลิกภาพ
หน้าเฉย	อ่านความรู้สึกไม่ออก
หน้าขรึม	แสดงว่าเป็นคนเงียบขรึม
หน้าตาย ดีหน้าตาย	ไม่ยินดียินร้าย ไม่แสดงความรู้สึกต่อสิ่งเร้า

ฯลฯ

(การที่ข้าพเจ้าใส่ ฯลฯ ลงตอนท้ายของแต่ละข้อ เป็นเพราะข้าพเจ้าแน่ใจว่า ที่ได้นำมาบันทึกไว้แต่ละข้อนั้นยังไม่หมดสิ้น คงมีคำบางคำที่ยังหลงเหลืออยู่อีกบ้าง)

เมื่อพิจารณาทั้งสามข้อแล้วจะเห็นว่า ข้อ 2 การใช้คำว่าหน้าแสดงออกในทางลบมีมากคำที่สุด ส่วนการใช้เพื่อแสดงออกในทางบวกก็มีอยู่ค่อนข้างมาก ประเภทที่น้อยที่สุด คือ การใช้ในความหมายกลาง ๆ หรือไม่แสดงอารมณ์และความรู้สึก ที่เป็นเช่นนี้ เราจะแปลความหมายกันอย่างไร?

III

สิ่งแรกที่ควรจะพิจารณาเกี่ยวกับคำว่า "หน้า" ก็คือ การใช้หน้าตามความหมายในข้อ 3 ซึ่งเป็นการใช้แบบกลาง ๆ ไม่แสดงอารมณ์หรือความรู้สึก โดยเฉพาะคำว่า "หน้าตาท่าทาง" ซึ่งเป็นคำที่ปราศจากอารมณ์หรือความรู้สึกใด ๆ อย่างที่สุด คำนี้โดยแท้จริงแล้วเป็นคำเริ่มต้นแห่งความสำคัญของการใช้คำว่า "หน้า" ในภาษาไทย "หน้าตาท่าทาง" บ่งชี้ถึงลักษณะของคนแต่ละคน อาจเรียกว่าเป็น "บุคลิกภาพ" ของเขาก็ได้ การที่เติม"ตา" และ "ท่าทาง" เข้าไปด้วยก็เพื่อให้ครบองค์ประกอบในการพิจารณาในแง่ที่เป็น "บุคลิกภาพ" "หน้า" แต่เพียงอย่างเดียวแม้ว่าจะสำคัญมากอยู่ก็อาจไม่เป็นตัวแทนที่สมบูรณ์ สำหรับบุคลิกภาพของคนแต่ละคน

อย่างไรก็ดีในระหว่างสามคำนี้คือ "หน้า" "ตา" และ "ท่าทาง" หน้าก็ย่อมสำคัญที่สุดนั่นเอง เพราะถ้าไม่มี "หน้า" มีแต่ "ตา" กับ "ท่าทาง" เราก็ไม่อาจจะบ่งชี้ได้ว่าเป็นส่วนแห่งบุคลิกภาพของใคร คนเรารู้จักหรือจำกันได้ว่าใครเป็นใครก็ตรงที่ "หน้า" ถ้าเห็นแต่เพียง "ตา" และ "ท่าทาง" แม้ว่าจะคุ้นเคยเพียงไร ก็อาจผิดได้หากไม่เห็นหน้า แต่ถ้าเห็นหน้าแล้วก็ย่อมหมายความว่าเห็นดวงตาด้วย เพราะตาเป็นส่วนหนึ่งของหน้า แม้ว่าจะไม่เห็นท่าทาง ก็พอจะจำกันได้ หรืออย่างน้อยก็พอจะคาดคะเนความรู้สึกหรืออารมณ์กันได้บ้าง ถ้าไม่รู้จักกันมาก่อน เว้นเสียแต่ว่าเจ้าของหน้านั้นจะตีหน้าตายหรือวางหน้าเฉยเสียจนเราเดาความรู้สึกของเขาไม่ออกจริง ๆ แม้กระนั้นเราก็เห็นหน้าเขา รู้ว่าหน้าตาเขาเป็นอย่างไร หน้าเป็นส่วนของร่างกายที่คนทั่วโลกใช้บ่งชี้ว่าใครเป็นใคร และด้วยเหตุนี้แหละหน้าจึงมีความสำคัญมาก แต่การให้ความสำคัญแก่ "หน้า" อาจจะแตกต่างกันออกไปบ้างแล้วแต่การเน้นหนักทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม

สำหรับวัฒนธรรมไทย ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า นักสังคมศาสตร์มักจะมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกันว่า เป็นวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญแก่บุคคลต่าง ๆ มาก จนถึงกับเรียกคนไทยทั่ว ๆ ไปว่ามีลักษณะเด่นในทางปัจเจกชน (Individualism) ถ้าคนแต่ละคนมีความสำคัญมากจริง พฤติกรรมต่าง ๆ ของคนก็ย่อมจะเป็นไปตามหลักการยึดถือบุคคลมากกว่าการเคารพในกฎเกณฑ์ กฎหมายหรือข้อบังคับต่าง ๆ เพราะสิ่งเหล่านี้มองเห็นไม่ชัดเจนเช่นเรามองเห็นหน้าคน นอกจากนั้นสิ่งเหล่านี้ก็เกิดขึ้นเพราะมีมือคน คนย่อมมีสถานภาพแตกต่างกันในสังคม คนบางคนมีอำนาจมากมีเงินทองมาก คนบางคนมีอำนาจน้อยมีเงินทองน้อย บ้างก็อยู่ในฐานะกลาง ๆ ทั้งทางด้านอำนาจและเงินทอง การคบกับผู้มีอำนาจหรือผู้มั่งคั่งก็ย่อมเป็นพฤติกรรมที่น่าจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองมากกว่าการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ กฎหมาย หรือการคบกับผู้ที่ไม่มีอำนาจและยากจน การมีพวกพ้องมากก็เป็นการเพิ่มอำนาจให้แก่ตนเองทางหนึ่ง พฤติกรรมทำนอง "กฎหมู่" จึงมีอยู่อย่างดาษดื่นในสังคมไทย ทั้งหมดนี้เพื่อมุ่งสนองความต้องการต่าง ๆ ของตน (Self or ego) เป็นสำคัญ

การใช้คำว่า "หน้า" ในภาษาไทย อาจมองได้ในแง่ที่ว่า หน้าของแต่ละคนก็คือ ตัวแทนของตน (representation of ego) เมื่อคนไทยให้ความสำคัญแก่ตนมาก ก็ย่อมจะให้ความสำคัญแก่หน้ามาก ดังที่แสดงออกในภาษาไทยในแง่มุมต่าง ๆ ที่ได้ยกเอามาพรรณนาให้เห็นแล้วข้างต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็อาจจะแปลความหมายเพิ่มเติมต่อไปได้ว่า คนที่แสดงพฤติกรรมเกี่ยวกับหน้าในทางบวกมาก ๆ ย่อมเป็นคนที่สังคมยกย่องสรรเสริญ และในทางส่วนตัวก็อาจเรียก

ได้ว่าได้ประสบความสำเร็จมีความสุข ประพฤติตนถูกต้องตามค่านิยมของสังคม ดังเช่น การแสดงออกซึ่งความรู้จักรักหน้าของตน หากมีผู้ใดมากระทำการอันเป็นการดูหมิ่นเหยียบย่ำทำให้ตนต้อง "เสียหน้า" ก็จะต้องมีการ "กู้หน้า" เพื่อรักษา "หน้า" ของตนไว้ ถ้าเราสามารถทำได้ดังนี้ เราก็จะมีความพอใจ อันเป็นผลให้เราเป็นสุขใจได้ทางหนึ่ง เวลาเรามีความสุขมาก ๆ เราก็อาจ "หน้าบาน" หรือมี "ใบหน้ายิ้มระรื่น" ได้ คนที่มีใบ "หน้ายิ้มละไม" อยู่เสมอ เราก็เรียกได้ว่าเป็นผู้ที่มี "หน้ารับแขก" บางครั้งเราทำความดีมาก ๆ หรือมีคนชมการกระทำบางอย่างของเราต่อหน้า เราจะรู้สึกว่ามีเลือดฉีดขึ้นหน้าทำให้ "หน้าแดงระเรื่อ" ได้ มีบางครั้งเหมือนกันที่เราอยากจะทำอะไรให้คนอื่นเขาชื่นชมเรา อยากให้คนอื่นมองเห็นว่าเรามีความสำคัญต่อเขา ความอยากเช่นนั้น เรียกว่า "อยากได้หน้า" คนที่ชอบทำอะไรเผื่อแผ่คนอื่นมาก ๆ อาทิชอบเลี้ยงดูคนอื่นเสมอ ชอบให้คนเห็นความสำคัญของตนเอง ชอบมีบริวารมาก ๆ เราอาจเรียกได้ว่า คน "หน้าใหญ่ใจโต"

บางครั้งเรารู้สึกเป็นสุข ครื้มใจมาก ๆ เราอาจอยากหยอกล้อคนอื่น อยากให้คนอื่นมีส่วนรับรู้ในความสุขของเราบ้าง เราก็อาจแสดงออกโดยการทำ "หน้าเป็น" หรือ "หน้าทะเล้น" ล้อเลียนคนอื่นซึ่งอาจเป็นเหตุให้เขาโกรธเราก็ได้

คนที่ไม่พอใจต่อพฤติกรรมของเรา อาจแสดงความ "หน้างอ" ต่อเราได้ แน่ละเราย่อมไม่ชอบคนหน้างอ แต่ถ้าเป็นสาว "หน้าหวาน" และ "หน้าขาวเป็นไข่ปอก" แล้ว เราก็คงจะต้องชอบและอยากเชยชม แต่เราไม่อยากเห็นคน "หน้างอ" ยิ่ง "หน้างอเป็นม้าหมากรุก" หรือ "หน้างอหงิก" เรายิ่งอยากหลีกหนีให้ไกลทีเดียว คน "หน้าบึ้ง" บางทีเราอาจยั่วให้ยิ้มได้ แต่พวก "หน้ากระดูก" เราไม่อยากคบ ยิ่งพวก "หน้าเลือด" แบบ "กระดูกขัดมัน" แล้ว ยิ่งอยากจะหนีให้ห่างไกลทีเดียว พวกที่ชอบทำ "หน้าบอกบุญไม่รับ" ก็เหมือนกัน เห็นแล้ว น่าร้าคาญเต็มที ไม่รู้ว่าไปโกรธใครที่ไหนมา ชอบทำ "หน้าไม่รับแขก" อยู่เรื่อยเชียว พวกนี้ดูเหมือนจะไม่ชอบเป็นมิตรกับคนอื่นเสียเลย

คนบางคนเวลาโกรธละก้อ มองเห็นได้ง่าย เพราะมี "หน้าแดงจัด" แต่บางคนก็กลับตรงกันข้าม คือ แทนที่จะหน้าแดง กลับเป็น "หน้าเขียวปัด" ก็มี พวกที่เวลาโกรธแล้วหน้าแดงแสดงว่าเป็นคนสมบูรณ์เลือดลมดี แต่พวกที่โกรธแล้วหน้าเขียว น่ากลัวว่าจะเป็นพวกขี้โรคเลือดน้อย หรือโลหิตจาง เลือดไม่มีพอฉีดขึ้นหน้า หน้าจึงเขียวไป

คนบางคนเวลาหกใจหรือกลัวอะไรมาก ๆ มักจะ "หน้าซีด" คนที่ทำผิดและมีพิรุธมักจะ "หน้าถอดสี" หรือ "หน้าเสีย" แต่บางคนก็ "หน้าด้าน" หรือ "หน้าหนา" มาก ด่าว่าเท่าไรก็ไม่รู้สึกเจ็บแสบ เหมือนกับว่า "หน้าไม่มียางอาย" กระนั้นแหละ เรารู้สึกเกลียด "ขี้หน้า"

คนประเภทนี้มากโดยเฉพาะพวก "หน้าทนยังกะอิฐรนไฟ" เราไม่อยากคบเลยทีเดียว คบไปก็รังแต่จะ "ขายขี้หน้า" ขืนคบเป็นเพื่อนคนทั่วไปก็จะเย้ยหยันเอาได้ว่า เป็นไง เพื่อนแกทำ "งามหน้า" ไหมล่ะ

แต่คนที่เลวร้ายยิ่งไปกว่านั้นก็คือ บุคคลประเภทที่ชอบ "ตีสองหน้า" คนกลับกลอกแบบนี้คบไม่ได้จริง ๆ ขืนคบไปก็มีแต่จะเสียใจภายหลัง พวกนี้ก็เลวพอ ๆ กับคนที่ชอบทำ "หน้าไหว้ หลังหลอก" และพวก "หน้าเนื้อ ใจเสือ" นั่นแหละ ล้วนแต่คบไม่ได้ทั้งนั้น พวกนี้อาจเรียกรวม ๆ ได้ว่า พวก "หน้าซื่อ ใจคด" รู้แล้วควรหลีกหนีให้ห่างไกล

คนบางคนชีวิตไม่มีความสุข มีความทุกข์ตลอดเวลาจน "หน้าดำคร่ำเครียด" เป็นที่น่าสงสารมาก คนเราเกิดมามีบุญกรรมไม่เหมือนกัน บางคนกว่าจะประสบความสำเร็จได้สักอย่างก็ต้องผ่านความลำบากมามากจน "หน้ากร้าน" ไปหมด บางคนก็ "หน้าแก่" เกินอายุจริงไปตั้งแยะ คนประเภทนี้แม้จะทุกข์ยากลำบาก แต่ก็ยังดีกว่าพวกที่ "หน้าซื่อ ใจคด" เพราะพวกเขาอาจเป็นคนดีและสุจริตก็ได้

เท่าที่ได้เอาคำว่า "หน้า" ทั้งทางบวกและทางลบมาพรรณนาผูกเรื่องราวขึ้นมานี้ก็เพื่อมุ่งที่จะแสดงให้เห็นว่า บุคลิกทางบวก กับ บุคลิกทางลบ ของคนไทยโดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่อง "หน้า" นั้น มีอยู่ในประการใดบ้าง เราจะเห็นได้ว่า บุคลิกภาพทางลบมีอยู่มากมายหลายชนิดยิ่งกว่าบุคลิกภาพทางบวก บุคลิกภาพทางลบเป็นบุคลิกภาพที่ขัดกับเจตจำนงของสังคม แต่บุคลิกภาพทางบวกเป็นบุคลิกภาพที่เป็นไปตามค่านิยมของวัฒนธรรมไทย

การที่ภาษาไทยมีคำแสดงความหมายถึงบุคลิกภาพทางลบมากมายหลายประการเช่นนี้ จะพอตีความหมายได้หรือไม่ว่า ระบบการลงโทษทางสังคม (social sanction) ของไทยเราอ่อน อันเป็นการส่งเสริมให้มีการแสวงหาวิธีการสนองความต้องการของตนได้ในแบบต่าง ๆ กันมากมายแม้ว่าแบบวิธีการนั้น ๆ สังคมจะไม่เห็นด้วยก็ตาม แต่สังคมก็ไม่มีบทลงโทษอย่างจริงจังแต่อย่างใด คงปล่อยให้เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของคนแต่ละคนจะเรียนรู้และระมัดระวังเอาเอง ลักษณะและวิธีการเช่นนี้ ถ้าจะเรียกว่า "ลัทธิปัจเจกชน" (Individualism) ก็น่าจะไม่ผิด ลัทธิปัจเจกชนของไทยเป็นลัทธิที่เป็นไปตามแนวคิดเรื่องการนับถือบุคคลเป็นใหญ่ (Personalism) คนเท่านั้นสำคัญที่สุด คนมีดีมีเลว เราพึงเลือกคบแต่คนดี หลีกเลี่ยงคนเลว แต่บางครั้งกว่าจะรู้ตัวว่าใครดี ใครเลว เราก็อาจจะถูก "ต้ม" หรือถูก "ตุ๋น" ไปมากแล้วก็ได้ ถ้าเราจะสังเกตพฤติกรรมในสังคมไทยให้ดี เราจะพบว่ามีพฤติกรรมประเภท "ต้ม–ตุ๋น" เล่ห์เหลี่ยมและหลอกลวงต่าง ๆ มากมายหลายรูปแบบ

IV

ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะลองให้ "น้ำหนัก" (weight) แก่พฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ "หน้า" ของคนไทยเพื่อพิจารณาดูว่า พฤติกรรมแบบไหนที่สังคมยกย่องมากที่สุด หรือถือว่าเป็นพฤติกรรมที่สอดคล้องกับ "ค่านิยมทางวัฒนธรรม" (cultural value) ของไทยมากที่สุด และพฤติกรรมแบบไหนที่ถือว่าขัดแย้งกับค่านิยมทางวัฒนธรรมไทยมากที่สุด โดยพยายามยึดถือความหมายของ "หน้า" ในแง่ที่ว่า เป็นตัวแทนของคนแต่ละคน (representation of self or ego) ดังที่ได้พิจารณากันมาแล้วในตอนก่อน เราอาจจะเริ่มด้วยความเชื่อที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมแบบที่มี "โครงสร้างหลวม" เพราะพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนไทยมีลักษณะเด่นในทางสนองความต้องการต่าง ๆ ของตนเองเป็นหลักรวมทั้งการยึดถือตัวบุคคลมากกว่าการเคารพในระเบียบ กฎเกณฑ์ และกฎหมาย ซึ่งเป็นตัวแทนของความต้องการทางสังคม

ด้วยข้อสมมติฐานต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว เราก็จะเห็นว่าพฤติกรรมที่เกี่ยวกับ "หน้า" ของคนไทยที่ถือว่า "ถูกต้อง" ที่สุดตามค่านิยมวัฒนธรรมไทย ก็น่าจะได้แก่พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องอยู่กับการ "เชิดหน้าชูตา" ของบุคคลแต่ละคน พฤติกรรมดังกล่าวย่อมรวมถึง การกระทำต่าง ๆ ที่มุ่งทำเพื่อเป็นการ "รักษาหน้า" ความรู้จัก "รักหน้า" และต้องรู้จัก "กู้หน้า" หากถูกเหยียดหยามหรือย่ำยีโดยบุคคลอื่น พฤติกรรมเกี่ยวข้องกับการ "เชิดหน้าชูหน้า" ที่ติดตามมาก็ได้แก่ พฤติกรรมแสดงถึงความ "อยากได้หน้า" ต่าง ๆ อาทิ ขันอาสา หรือรับอาสาบุคคลสำคัญทำงานที่ถือว่ามีเกียรติต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนั้นพฤติกรรมที่แสดงถึง "ความหน้าใหญ่ใจโต" ของตน อย่างเช่น การจัดงานใหญ่ ๆ การเลี้ยงฉลองเนื่องในวาระสำคัญ ๆ ของตนหรือของญาติสนิท มิตรสหายและบริวารต่าง ๆ รวมทั้งการแจกสิ่งของเงินทองแก่ผู้น้อย ผู้ยากจนต่าง ๆ ด้วย พฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้แสดงถึงความสำคัญของ "ตน" ทั้งสิ้น เป็นการกระทำที่ทำให้ "หน้า" เด่นขึ้นเรื่อย ๆ พฤติกรรมต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นพฤติกรรมที่ต้องกระทำกับคนอื่นทั้งสิ้น "คนอื่น" อาจมีทั้งผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมที่เหนือกว่า อาทิ เจ้านายผู้มีอำนาจทางการเมือง หรือ ผู้อาวุโสในลำดับต่าง ๆ และอาจรวมทั้งผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมด้อยกว่าตน อาทิ ลูกน้อง บริวาร และผู้ที่ยากจนต่าง ๆ เป็นต้น "บุคคลอื่น" หรือ "ผู้อื่น" เหล่านี้ คือผู้ที่จะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ตอบแทนตน พฤติกรรมของบุคคลอื่นที่ยอมรับนับถือความสำคัญของตนเป็นพฤติกรรมส่งเสริม "หน้า" ของบุคคล เป็นเครื่อง "เชิดหน้าชูตา" ของเขา

พิจารณาในแง่เศรษฐกิจก็จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมที่เกี่ยวกับการ "เชิดหน้าชูตา" มักจะเป็นพฤติกรรมที่มุ่งเน้นไปทางด้านการจับจ่ายทรัพย์เป็นส่วนใหญ่ ถ้าเป็นคนยากจนหรือคนไม่มีทรัพย์มากย่อมจะลำบาก อย่างไรก็ดี มีข้อน่าคิดว่า คนยากจนก็ไม่ใช่คน "มีหน้ามีตา" เท่าไรอยู่แล้ว เมื่อไม่ใคร่มีหน้ามีตาการกระทำต่าง ๆ เพื่อ "รักษาหน้า" ก็ย่อมจะน้อยกว่าเป็นธรรมดา เพราะถ้ายากจนแล้วยังขืนทำ "หน้าใหญ่ใจโต" คนก็จะหัวเราะเยาะหรือนินทาว่าเอาได้ สำหรับคนมีฐานะและร่ำรวยแล้ว ถ้ายังขี้เหนียวมากเกินไป คนไทยก็ไม่นิยมอีก ดังมีคำเรียกคนพวกนี้ หลายคำ อาทิ "หน้าเลือด" "หน้ากระดูก" เป็นต้น แต่ถ้อยคำที่ตรงที่สุดน่าจะได้แก่คำพังเพยว่า "ขี้ไม่ให้หมากิน" อย่างไรก็ดี คำดังกล่าวก็มิได้เกี่ยวกับ "หน้า" ซึ่งเป็นสิ่งที่เรามุ่งพิจารณากันในข้อเขียนนี้

ผู้มีฐานะและอำนาจที่ปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามค่านิยมทางวัฒนธรรมไทยในเรื่องการรักษาหน้าจึงจะมีหน้ามีตาอยู่ในสังคมได้ต่อไป ซึ่งก็หมายความว่าพวกเขาจะต้องจับจ่ายทรัพย์ส่วนหนึ่งของเขาเพื่อทำการรักษาหน้าหรือเพื่อเป็นการเชิดหน้าชูตาของเขาอยู่เป็นประจำ เมื่อค่านิยมในการรักษาหน้าของคนไทยเป็นเช่นนี้ รายจ่ายเพื่อการนี้คนไทยโดยส่วนรวมแล้วอาจสูงมากก็ได้ในแต่ละรอบปี พฤติกรรมทำนองนี้อาจไม่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยโดยตรงก็ได้ แต่ก็น่าจะมีหน้าที่สำคัญอยู่ไม่น้อยในด้านการกระจายซึ่งทรัพย์สิน ในสังคมไทยทรัพย์สินจึงอาจกระจายไปได้ตามสัมพันธภาพระหว่างบุคคล โดยเฉพาะเพื่อเป็นการ "รักษาหน้า" หรือ "เชิดหน้าชูตา" ของเจ้าของทรัพย์ได้อีกทางหนึ่ง

เมื่อยอมรับกันว่า พฤติกรรมที่เกี่ยวกับการรักษาหน้าเป็นพฤติกรรมที่ "ถูกต้อง" ที่สุดประการหนึ่งตามค่านิยมทางวัฒนธรรมของไทยแล้ว เราก็อาจจะใช้เหตุผลแบบเดียวกันสรุปรวบยอดว่า พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีส่วนทำลาย "หน้า" หรือมีส่วนทำให้ "เสียหน้า" แล้ว ย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนาของคนไทย คนไทยโดยทั่วๆ ไปจะไม่ยอม "เสียหน้า" ง่ายๆ มักจะพยายามหาหนทางรักษาหน้าของตนไว้จนถึงที่สุดเสมอ แม้ว่าจะต้องกระทำแบบ "ขายผ้าเอาหน้ารอด" ไว้ก่อน ก็ยังต้องกระทำเมื่อยับจนเข้าจริง ๆ พฤติกรรมที่แสดงถึงความ "หน้าใหญ่ใจโต" ของคนไทยนั้นมีปรากฏอยู่ในระดับต่าง ๆ มากมายรวมถึงระดับชาติด้วย อาทิ ขันอาสา หรือยอมรับเป็น "เจ้าภาพ" ในงานระหว่างชาติต่างๆ หลายครั้งหลายหน ไม่ว่าจะเป็นการกีฬา มหกรรมประชุมต่างๆ ก็ตาม และแต่ละครั้งก็จะมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเลี้ยงดูเป็นจำนวนมาก ชื่อเสียงในเรื่องการต้อนรับแขกของคนไทยจึงแพร่สพัดไปทั่วโลก แม้ว่าฐานะทางเศรษฐกิจของไทยจะยัง

จัดอยู่ในขั้น "ด้อยพัฒนา" ก็ตาม แต่หน้าของคนไทยและของชาตินั้นสำคัญนักจะต้องรักษาเอาไว้ให้ได้ การกระทำอะไรที่แสดงถึงความ "ขายหน้า" แล้วคนไทยกลัวนักกลัวหนา เพราะกลัวจะหาที่ซ่อนหน้าไม่ได้ ดังมีคำกล่าวว่า "ไม่รู้จะเอาหน้าไปซุกไว้ที่ไหน" เช่นนี้เป็นต้น

พฤติกรรมอีกประการหนึ่งซึ่งคนไทยไม่ชอบ คือ การกระทำแบบ "ข้ามหน้าข้ามตา" ซึ่งมีลักษณะเป็นการ "หักหน้า" หรือ "ไม่ไว้หน้า" กันเสียเลย เราไม่ชอบให้ใครมากระทำกับเราแบบนี้เพราะเรารู้สึกว่าเขามา "หยามน้ำหน้าเรา" ทำให้เรา "เสียหน้า" ไป คนที่ชอบทำอะไรซึ่งเป็นการ "ข้ามหน้าข้ามตา" คนอื่น คนไทยจึงไม่ชอบไม่นิยม ข้อนี้ก็เป็นการสนับสนุนความสำคัญในเรื่อง "หน้า" ของคนไทยดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น

โดยสรุปเกี่ยวกับเรื่อง "หน้า" ของคนไทยที่ข้าพเจ้าพยายามวิเคราะห์ตามหลักคิดทางมานุษยวิทยาภาษาศาสตร์แต่โดยย่อนี้ ก็พอจะทำให้เราทราบความคิดของคนไทยในเรื่องที่สำคัญได้เรื่องหนึ่ง คือเรื่องหน้า หน้าของคนไทยนั้นสำคัญหนักหนา ต้องรักษาไว้ให้ได้ แม้ว่า "ค่า" รักษาหน้าจะแพงไปสักหน่อยก็ตาม แนวคิดเรื่องการรักษาหน้าแบบนี้ จึงนับว่าสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องลัทธิปัจเจกชน และการนับถือบุคคลเป็นสำคัญ ในบรรดาบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรา ตัวเราย่อมสำคัญกว่าคนอื่นแน่นอน ด้วยเหตุนี้ "หน้า" ซึ่งเปรียบเสมือน "ตัวแทน" ของตัวเรา จึงสำคัญมากและจะต้องพยายามรักษาไว้ให้ได้ คนที่ไม่รักษาหน้าจึงเป็นบุคคลที่คนไทยไม่นิยมคบด้วย แต่ก็มิใช่ว่าบุคคลประเภทนี้จะมีอยู่น้อยในสังคมไทย ดังมีคำที่แสดงถึงลักษณะทางลบของคำว่า "หน้า" อยู่มากมายดังได้พรรณนาพร้อมทั้งอธิบายถึงเหตุแห่งพฤติกรรมแบบนี้มาแล้ว

คำถามสุดท้ายก่อนที่จะจบข้อเขียนนี้ก็คือว่า "ค่านิยมในเรื่องการรักษาหน้าตามธรรมเนียมดั้งเดิมของไทยเรานั้นดีอยู่แล้ว หรือว่าควรจะเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ? ข้อนี้ก็ขอฝากให้เพื่อนคนไทยทั้งหลายได้ไปช่วยคิดตอบกันเอาเอง แต่สำหรับข้าพเจ้าแล้ว มีความเห็นว่าการรู้จักรักหน้านั้นเป็นของดี เป็นความคิดที่ถูกต้อง แต่วิธีการรักษาหน้าควรจะเปลี่ยนแปลงบ้าง คือแทนที่จะมุ่งจับจ่ายทรัพย์เพื่อการรักษาหน้าเป็นสำคัญ ก็ควรจะเปลี่ยนเป็นการรู้จัก "ละอาย" ต่อการประพฤติผิดศีลธรรมและกฎหมายของบ้านเมืองจะดีกว่า ซึ่งจะเป็นผลทำให้พฤติกรรมประเภท "ต้ม–ตุ๋น" และ "กฎหมู่" เบาบางลงบ้างเป็นแน่ และบ้านเมืองของเราก็จะน่าอยู่เพิ่มขึ้นอีกมากทีเดียว ทั้งยังจะเป็นการเกื้อกูลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติได้อีกทางหนึ่งด้วย